

Agnieszka Teterycz-Puzio

Postawa przedstawicieli elity mazowieckiej i małopolskiej wobec polityki Konrada Mazowieckiego

Słupskie Studia Historyczne 10, 15-29

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA TETERYCZ-PUZIO

PAP SŁUPSK

POSTAWA PRZEDSTAWICIELI ELITY MAZOWIECKIEJ I MAŁOPOLSKIEJ WOBEC POLITYKI KONRADA MAZOWIECKIEGO

Małopolska i Mazowsze to w okresie rozbicia dzielnicowego dwa sąsiadujące ze sobą księstwa dzielnicowe. W takiej sytuacji nieuniknione były wzajemne kontakty polityczne między książętami oraz elitą tych dzielnic. Zdecydowanie większą swobodę działań w porównaniu do elit politycznych innych dzielnic mieli możni małopolscy. Ta silna pozycja w okresie rozbicia dzielnicowego była m.in. wynikiem dążeń co ambitniejszych książąt piastowskich do opanowania Krakowa, funkcjonującego w powszechnej świadomości jako stolica państwa polskiego. Oparcia owi książęta szukali właśnie w szeregach małopolskiego możnowładztwa, co powodowało wzrost jego znaczenia. Elekcyjność tronu krakowskiego stwarzała tamtejszym możnym znacznie dogodniejsze warunki, by występować wobec książąt w równej mierze jako wykonawcy ich woli, jak też strona decydująca o obsadzie tronu pryncypackiego. Natomiast pierwsi władcy Mazowsza władzę swą sprawowali dziedzicznie, tym samym zyskując większy zakres niezależności w stosunku do miejscowych możnych. Aktywizacja dostojników kujawskich i mazowieckich nastąpiła dopiero od lat sześćdziesiątych XIII w.¹ Jak zauważył S. Russocki, jeśli chodzi o układ sił

¹ Wtedy słyhać o buncie rycerstwa przeciwko Siemomysłowi kujawskiemu w latach 1268-1271, Jak zauważył J. Powierski (*Uwagi o wydarzeniach kujawskich w latach 1267-1271*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, seria C, nr 7, 1986, s. 43-78), przyczyną buntu było nawiązanie przez Siemomyśła kontaktów z księciem Samborem II i Krzyżakami, co wywołało wystąpienie ogółu rycerstwa, zaś wydarzenia kujawskie zapoczątkowało najprawdopodobniej wydanie Bydgoszczy przez kasztelana bydgoskiego Teodoryka. Sojusz Siemomyśła z Krzyżakami godził w interesy tego wygnańca z ziem pruskich. Genezy wydarzeń z lat 1268-1271 należy zdaniem J. Powierskiego dopatrywać się zarówno w wewnętrznej, jak i zewnętrznej sytuacji politycznej Kujaw w latach 60. XIII w. (sprzeczność interesów gospodarczo-społecznych, rozwój świadomości społeczeństwa kujawskiego). Por. S. Russocki, *Opór władcom i prawo oporu u Słowian w wiekach średnich*, Czasopismo Prawno-Historyczne t. 20, 1968, nr 1, s. 33 i 38; Tenże, *Parlamentaryzm udziałnego Mazowsza*, Przegląd Historyczny t. 60, 1969, s. 392.

między mazowieckimi Piastami a ich dostojnikami w pierwszej połowie XIII w. uderza nieobecność wzmianek o ich radzie czy zgodzie przy tak istotnych decyzjach politycznych, jak udzielanie przywilejów instytucjom kościelnym². Bardzo skromne w porównaniu do dokumentów książąt małopolskich są też listy świadków dokumentów książąt mazowieckich.

W Małopolsce panowała specyficzna sytuacja, będąca wynikiem funkcjonowania w ramach jednego księstwa dwu ziem: sandomierskiej i krakowskiej, których odrębność wywodzi się jeszcze z czasów wczesnopiastowskich, a nawet przedpiastowskich³. Moźni sandomierscy i krakowscy niejednokrotnie różnili się w poglądach. Zagrożenie najazdami ze wschodu (litewskimi, ruskimi) obu przygranicznych ziem sprzyjało wspólnym poczynaniom sandomiersko-mazowieckim. O sympatiach politycznych elity małopolskiej czy mazowieckiej decydowała w dużym stopniu przynależność rodowa, a co za tym idzie rozmieszczenie posiadłości rodowych, rozlokowanych często poza obszarem jednej dzielnicy⁴.

Mazowsze na mocy ustawy sukcesyjnej dostało się Bolesławowi Kędzierzawemu, którego rządy wewnętrzne znamy z nielicznych śladów źródłowych⁵. Dla wieku XII dokumenty przekazują niewielką liczbę osób mogących w myśl kryterium tytulatury, dóbr oraz urzędu być członkami elity. Na Mazowszu około połowy XII w. należał do nich komes Bartłomiej, którego przynależność rodowa nie jest znana. W XII w. znamy dwóch mazowieckich możnowładców duchownych: biskupa płockiego Lupusa (Wilka) i jego następcę Wita, należącego według Długosza do rodów Godziembów i Janinów⁶. Z możliwych mazowieckich żyjących w czasach przed Konradem I znany jest prawdopodobny kasztelan chełmiński Hugon Butyr, protoplasta rodu Dołęgów⁷.

² S. Russocki, *Parlamentaryzm*, s. 392.

³ A. Teterycz, *Problem odrębności terytorium sandomierskiego w XI-XIII w.*, [w:] *Sedes regni principales. Materiały z konferencji*, red. B. Trelińska, Sandomierz 1999, s. 95-103; Taż, *Jeszcze o związku plemiennym Lędzian*, *Studia Historyczne* t. 44, 2001, z. 1, s. 131-140; Taż, *Małopolska w ustroju Polski piastowskiej ze szczególnym uwzględnieniem terytorium sandomierskiego* *Czasopismo Prawno-Historyczne* t. 53, 2000, z. 1, s. 93-116.

⁴ O opcjach małopolskiej elity władzy zob. A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001, s. 109-136.

⁵ Wiadomo, że wewnątrz grupy możnowładztwa dochodziło do starć. Szerokim echem odbiło się zabójstwo w 1170 r. biskupa płockiego Wenera, zaufanego Kędzierzawego, dokonane na nim i jego towarzyszu, mnichu Benedykcie z woli pana wiskiego Bolesty przez jego brata Bieniasza. Tłem zabójstwa był spór o wieś należąca do katedry płockiej. Sprawca zbiegł, a Bolestę z wyroku książęcego spalono w Gnieźnie. S. Trawkowski, *Każń kasztelana Bolesty (1170 r.) w tradycji płockiej*, *Studia Źródłoznawcze* t. 14, 1969, s. 53. O biskupie Wenerze Cz. Deptuła, *Werner*, [w:] *Hagiografia polska. Słownik biograficzno-bibliograficzny*, pod red. R. Gustawa, Poznań 1972, t. 2, s. 513-521.

⁶ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138-1371)*, *Rocznik Mazowiecki* t. 7, 1979, s. 41-42.

⁷ J. Powierski, *Hugo Butyr. Fragment stosunków polsko-niderlandzkich w XII w.*, *Zapiski Historyczne* t. 37, 1972, z. 2, s. 9-43. Por. też J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity*, s. 39-41.

W II połowie XII w. pojawia się też pierwszy pewny wojewoda mazowiecki Żyro, syn Janusza z rodu Powalów-Ogończyków, poświadczony na tym urzędzie w latach osiemdziesiątych, kiedy pojawiają się wojewodowie dzielnicowi⁸. Po śmierci Bolesława Kędzierzawego Żyro sprawował opiekę nad nieletnim Leszkiem i jego dzielnicą w imieniu jego stryja Kazimierza Sprawiedliwego. Między możnowładcą mazowieckim a księciem Kazimierzem nastąpiło ochłodzenie kontaktów po 1185 r.⁹, skoro Żyro namówił Leszka do zapisania dzielnicy synowi Mieszka, księcia wielkopolskiego. Wprawdzie Leszek cofnął decyzję, ale jest to przesłanka sugerująca porozumienie między Leszkiem Starym a wojewodą mazowieckim¹⁰. Po bezpotomnej śmierci Leszka Mazowsze przeszło w ręce Kazimierza Sprawiedliwego, zaś po nagłej śmierci Kazimierza w 1194 r. jego 10-letni syn Leszek został wybrany przez możnych na tron krakowski, a młodszy Konrad, urodzony około 1187 r., objął już w latach około 1199-1200, zapewne pod opieką kolejnego mazowieckiego wojewody Krystyna, dzielnicę mazowiecko-kujawską¹¹. W początkowych latach samodzielnych rządów Konrad Mazowiecki podtrzymywał bliską współpracę z Leszkiem Białym. Razem prowadzili akcje zbrojne na Rusi, np. w 1205 r. wspólnie brali udział w bitwie pod Zawichostem¹². Współpraca obu braci rozluźniła się po zbliżeniu politycznym Leszka Białego z Władysławem Laskonogim i Henrykiem Brodatym.

W najbliższym otoczeniu Konrada Mazowieckiego z początków rządów na Mazowszu na plan pierwszy wysuwa się doradca Konrada wojewoda mazowiecki Kry-

⁸ J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII w.* (Część I. *Tło działalności*), [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 2, Warszawa 1982, s. 14. O tym możnowładcy pisali: W. Semkowicz, *Ród Powalów*, Sprawozdania AU t. 19, 1914, nr 3, s. 19; J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej*, s. 35-36. O jego pozycji majątkowej świadczy m.in. dokument z 1145-1166? *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa 1919, t. 1 /dalej ZDMaz/, nr 69; obok darowizn poprzedników Żyro dodaje 4 wsi nad Bugiem nabyte przez niego.

⁹ W dokumencie Żyry z 1185 r. są wymienieni jako panujący w Polsce dwaj książęta Kazimierz i Mieszko. Takie sformułowanie wskazuje, że Żyro pozostawał wtedy z obydwoma książętami w zgodzie. *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, Warszawa 1975, t. 1, nr 3.

¹⁰ O zapisie na korzyść Mieszka, syna Mieszka Starego Mistrz Wincenty, *Kronika Polska*, wyd. M. Plezia, Monumenta Poloniae Historica, /dalej MPH/ Nova Series, t. XI, lib. IV, 13. A. Gieysztor, *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza (połowa X – połowa XIII w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, pod red. A. Gieyszтора i H. Samsonowicza, Warszawa 1994, s. 120-121; H. Rutkowski, *Zajęcie Kujaw przez Mieszka Starego*, *Spółczesność Polski Średniowiecznej* t. 5, 1992, s. 114.

¹¹ Zdaniem B. Śliwińskiego, (*Początki rządów Konrada I Kazimierzowicza na Kujawach*, Ziemia Kujawska t. 7, 1986, s. 5-9, 20-24) początek czwartych rządów Mieszka w Krakowie przypadł na lata 1199/1200 i wyprzedzał nieco podział ojcowizny synów Kazimierza Sprawiedliwego, dokonany jednak w tych samych ramach czasowych. Na czoło kujawskiej hierarchii wysunęli się: kasztelan kruszwicki Wilk z rodu Awdańców, który według B. Śliwińskiego miał początkowo silniejszą pozycję przy Konradzie oraz Krystyn, który cieszył się większym prestiżem na Kujawach.

¹² A. Gieysztor, *Trzy stulecia*, s. 121.

styn. Panowało przekonanie, że zręczna polityka wojewody wobec plemion pruskich i jego zwycięstwa orężne zabezpieczały północne granice dzielnicy Konrada¹³. Opinia publiczna wiązała późniejsze niepowodzenia w kwestii pruskiej właśnie ze śmiercią Krystyna, na polecenie Konrada oślepionego, a następnie uduszonego w 1217 r.¹⁴ Rocznik kapituły krakowskiej opisuje pod tym rokiem klęskę rycerstwa mazowieckiego w walkach z Prusami¹⁵. Synem wojewody Krystyna był Piotr, znany z dokumentu Leszka Białego z 1224 r.¹⁶ Piotr, syn Krystyna, po katastrofie ojca razem z częścią rodziny mógł opuścić dzielnicę Konrada i udać się do Małopolski. W tym też okresie można domyślać się zaistnienia rozbieżności między braćmi: Leszkiem Białym a Konradem Mazowieckim, może więc emigracja rodziny Krystyna była wynikiem owych nieporozumień. J. Piętka zauważył, że imię Krystyn jest częste w XV i XVI w. u rodzin pieczętujących się herbem Gozdawa, chociaż przychylił się do opinii M. Syskiej, iż obecność Piotra, syna Krystyna, w otoczeniu księcia Leszka po katastrofie ojca stanowi poszlakę wskazującą na związki Krystyna z małopolską Wierzbicą, co sugerowałyby raczej przynależność obydwu do rodu Gryfitów¹⁷. B. Śliwiński w tym przypadku sugerował odrzucenie kryterium imionowego, ze względu na panującą wówczas modę na imię Krystyn i wskazywał na możliwość jego przynależności do rodu Łabędziów¹⁸. Jednak według K. Pacuskiego Krystyn prawdopodobnie był dziedzicem Gozdawa i członkiem rodu Gozdawów¹⁹.

Konrad i Leszek Biały, przedstawiciele młodszej generacji książąt piastowskich, wraz z Władysławem Odonicem i Kazimierzem Opolskim w pierwszych latach XIII w. utrzymywali przyjazne stosunki i prowadzili wspólną politykę. Leszek Biały, zwalczając próby odnowienia senioratu przez seniorów rodu, oparł się też na współpracy z Kościołem. Udzielił poparcia reformom kościelnym arcybiskupa Henryka Kietlicza, zgadzając się w 1207 r. na kanoniczny wybór Wincentego Kadłubka na biskupa krakowskiego. Kościół polski, a zwłaszcza biskupi krakowscy: Pełka, Win-

¹³ *Rocznik kapituły krakowskiej*, MPH, t. 2, s. 802; *Annales Silesiaci compilati*, MPH, t. 3, s. 673-675; *Mors et miracula beati Weneri*, MPH, t. 4, s. 752; Zob. B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997, s. 231.

¹⁴ M. Syska, *Krystyn*, PSB, t. 15, s. 492, gdzie jej teza o związku z panami na Wierzbicy w Sandomijskiem.

¹⁵ MPH s.n., t. 5, s. 71.

¹⁶ ZDMaz, t. 1, nr 233; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekoński, Kraków 1874, /dalej KDKK/, t. I, nr 13.

¹⁷ J. Piętka, *Urzędnicy i świeckie otoczenie książąt mazowieckich do połowy XIII w.*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, Warszawa 1981, t. 1, s. 150; Tenże, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej*, s. 43; M. Syska, *Krystyn*, PSB, t. 15, s. 492; Por. też M. Niwiński, *Ród panów na Wierzbicy*, *Miesięcznik Heraldyczny* t. 10, 1931, s. 29, 31-32.

¹⁸ B. Śliwiński, *O początkach mazowieckiej elity feudalnej (na marginesie artykułu J. Piętki)*, *Zapiski Historyczne* t. 47, 1982, z. 2, s. 88; Tenże, *Początki rządów Konrada I Kazimierzowicza na Kujawach*, s. 20-21.

¹⁹ K. Pacuski, *O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w 50-lecie pracy naukowej*, pod red. S. Gawłasa i in., Warszawa 1991, s. 664.

centy Kadłubek i Iwo Odrowąż byli podporą krakowskich rządów Leszka Białego. Do bliskich współpracowników księcia krakowskiego należał zwłaszcza pochodzący z miejscowości Końskie w ziemi sandomierskiej biskup krakowski Iwo z rodu Odrowążów²⁰ (od 1218 r.), który – jak zauważył K. Górski – od 1206 r. był kanclerzem i zaufanym doradcą księcia, a w latach 1218-1229 faktycznie kierował polityką Małopolski²¹. W kwestii polityki ruskiej był raczej zwolennikiem przymierza z Romanem²², co może wiązać się z rozmieszczeniem części jego posiadłości rodowych głównie w ziemi sandomierskiej, sąsiadującej z ziemiami ruskimi²³. Biskup, będąc orędownikiem współpracy księcia krakowskiego ze starszą linią Piastów: Mieszkiem Płatonogim, Władysławem Laskonogim i Henrykiem Brodatym (którzy początkowo byli wrogami Leszka), prawdopodobnie w znacznym stopniu przyczynił się do zmiany istniejącego układu i zawarcia porozumienia między Leszkiem i Władysławem Laskonogim o wzajemnym dziedziczeniu²⁴. Zmiana linii politycznej nastąpiła najwcześniej w 1217 r., kiedy Leszek Biały zawarł traktat pokojowy na wiecu w Dankowie z Henrykiem Brodatym, będący wynikiem zbliżenia w sytuacji trudnej dla obydwu (problemy Henryka w Wielkopolsce, zagrożenie Leszka ze strony ruskiej)²⁵. Być może około 1218 r. na wiecu w Sądowlu, gdzie Henryk Brodaty wszedł w porozumienie z Władysławem Laskonogim, doszło do tajnej umowy Władysława Laskonogiego z Leszkiem Białym: układu na przeżycie, w którym przewidywano w przyszłości połączenie Wielkopolski z Małopolską w ręku ewentualnego sukcesora obu dzielnic, gdyby jeden z kontrahentów miał syna²⁶. Jednakże część badaczy przyjmuje, że zawarcie umowy o przeżycie między książętami gnieźnieńskim a krakowskim nastąpiło dopiero po powrocie Władysława Odonica z wygnania jesienią 1223 r., prawdopodobnie w 1225 r.²⁷, najpóźniej w 1227²⁸. Sądząc po późniejszych dążeniach Konrada do zawładnięcia Małopolską, taki kierunek polityki brata nie był po jego myśli.

²⁰ R. Grodecki, *Iwo Odrowąż*, PSB, t. 10, 1962-1964, s. 187, 189.

²¹ K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego t. 8, 1926/27, s. 73.

²² Tamże, s. 70-71.

²³ K. Górski, *Ród Odrowążów*, t. 8; 1926/27, s. 20. Także na granicy ziem: sandomierskiej i krakowskiej. M. Friedberg, *Rozsiedlenie rodów rycerskich w województwie sandomierskim w XV w.*, [w:] *Pamiętnik sandomierski*, red. A. Patkowski, Kielce 1931, s. 82.

²⁴ K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 73-74.

²⁵ J. Mitkowski, *Nieznanne dokumenty Leszka Białego z lat 1217 i 1222*, *Kwartalnik Historyczny* t. 52, 1938, s. 651.

²⁶ J. Wyzrozumski, *Leszek Biały*, PSB, t. XVII, s. 156.

²⁷ G. Labuda (*Śmierć Leszka Białego (1227)*, *Roczniki Historyczne* t. 61, 1995, s. 34) przyjmuje taką hipotezę po prześledzeniu stosunków Leszka Białego z Henrykiem Brodatym. Powyższą opinię podziela też B. Śliwiński (*Zerwanie Świętopelka gdańskiego z księciem krakowskim Leszkiem Białym. Na drodze do Gąsawy*, *Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza* nr 8: *Kopijnicy, szyprowie, tenentariusze*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 2002, s. 212) używając argumentu o najeździe Władysława Laskonogiego na Pomorze niemożliwym w przypadku, gdyby do porozumienia z Leszkiem Białym doszło wcześniej.

²⁸ M. Przybył, *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski 1202-1231*, Poznań 1998, s. 144-145.

Wśród elity mazowieckiej wyróżniająca się postacią był następca Krystyna, kolejny wojewoda mazowiecki i kujawski Arnold, być może już od 1218 r. zaufany księcia Konrada²⁹ (jako wojewoda wymieniony pierwszy raz 22 III 1219 r.³⁰). Ostatnie wiadomości o nim jako wojewodzie kujawskim pochodzą z 1228 r.³¹ Możliwe, że został zmuszony do ustąpienia. Według B. Śliwińskiego do konfliktu doszło na tle reformy administracyjnej dzielniczycy mazowieckiej³². Data rezygnacji Arnolda z funkcji wojewody zbiegła się ze zdecydowanym przystąpieniem Konrada po śmierci brata do realizacji celu swej „południowej” polityki – opanowania Małopolski. Arnold, zdaniem J. Karwasińskiej, został zgładzony, podobnie jak wojewoda Krystyn i później kanonik Czapla, z rozkazu Konrada³³. Jako wojewoda mazowiecki, kiedy był jeszcze w łaskach u Konrada, świadcował na poczesnym miejscu we wszystkich ważniejszych dokumentach, dotyczących w tym czasie Mazowsza lub innych ziem Konrada, był u jego boku na wiecach: w Wierdzelewie w 1223 r., gdzie spotkali się książęta Henryk Brodaty, Konrad Mazowiecki oraz Leszek Biały w drodze powrotnej z wyprawy do Prus (być może na Śląsku lub w ziemi łączycycko-sieradzkiej bądź niedaleko ujścia rzeczki o tej nazwie do Wisły³⁴); około 1223-24 r. na nieokreślonym bliżej spotkaniu książąt Leszka i Konrada, o którym wiadomo z dokumentu opiekunów syna Krystyna: Grota, Krzesława i Dzierzka³⁵ oraz w Skaryszowie w 1228 r.³⁶

Zjazdy książąt były niewątpliwie okazją do kontaktów między przedstawicielami elit małopolskiej i mazowieckiej. Najwyżsi urzędnicy księstw krakowskiego i mazowieckiego występowali wtedy u boku swych władców i reprezentowali ich linię

²⁹ M. Niwiński, *Ród panów na Wierzbicy*, Miesięcznik Heraldyczny t. 10, 1931, s. 29, 31-32.

³⁰ ZDMaz, nr 202.

³¹ ZDMaz, nr 254, *Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz /dalej KDP/, t. 1, nr 19.

³² B. Śliwiński, *Pogranicze kujawsko-pomorskie w XII-XIII w.*, Warszawa-Poznań 1989, s. 128.

³³ J. Karwasińska, *Arnold*, PSB, t. 1, 1935, s. 161.

³⁴ KDMaz, nr 225; *Zbiór dyplomów klasztoru mogileńskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, Kraków 1865 /dalej Kmog/, nr 3; *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, wyd. K. Maleczyński, Wrocław 1956, t. 1, /dalej KDŚ/, t. 2, nr 287 – jako wojewoda mazowiecki. Wydawca ZDMaz J. K. Kochanowski uważał, że Wierdelewe leżał na Śląsku (ZDMaz, t. 1, s. 234). F. Piekosiński dowodził, iż raczej w ziemi łączycycko-sieradzkiej KDM, t. 2, s. 31. J. Powierski (*Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń 1968, s. 157-158) lokalizował położenie tej miejscowości u ujścia rzeczki o tej samej nazwie do Wisły między Gniewkowem a Starym Toruniem, na trasie ze Śląska do Prus. Na zjeździe w Wierdelewie byli też wojewoda krakowski Marek Gryfita, wojewoda sandomierski Jakub, wojewoda mazowiecki Arnold, kasztelan krakowski Pakosław Pakosław Awdaniec, sędzia na dworze Leszka Białego Pakosław, kasztelan kruszwicki Thadron, kasztelan płocki Klemens, kanclerz księcia Leszka Mikołaj, kanclerz księcia Konrada Gothard, prepozyt płocki Beruold oraz urzędnicy Henryka Brodatego.

³⁵ Pojawili się jako świadkowie: wojewoda mazowiecki Arnold, wojewoda krakowski Marek, wojewoda sandomierski Pakosław, cześnik Strzeżek, kasztelan krakowski Ostasz oraz kasztelan sandomierski Mściwój. KDMaz, t. 1, nr 230. O identyfikacji Krystyna oraz dacie wystawienia dokumentu pisał B. Śliwiński, *Krystyn Piotrowic w niewoli pruskiej. Problem identyfikacji*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4 (194), 1991, s. 243-249.

³⁶ ZDMaz, nr 254; KDP, t. 1, nr 19.

polityczną, co nie wyklucza jakichś samodzielnych posunięć poszczególnych możnowładców i prywatnych porozumień. Często na zjazdach książąt w ich otoczeniu spotykali się przedstawiciele jednego rodu. Mogli starać się sterować polityką książąt z punktu widzenia swych rodowych interesów. Stopień samodzielności możliwych małopolskich i mazowieckich był różny. Moźni mazowieccy mieli zdecydowanie mniejszy margines swobody, o czym świadczy bezkompromisowe zachowanie się Konrada w obliczu niesubordynacji swoich urzędników (przykład Krystyna, Arnolda, a możliwe, że i ich następcy Boguszy).

Najdłużej, bo osiemnaście lat współpracował z księciem Bogusza Mieclawic, wojewoda mazowiecki, także kujawski i krótko kasztelan krakowski. Pochodził on z rodu Doliwów, działającego zarówno w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej Leszka Białego (małopolskie gniazdo Fałków), jak i mazowiecko-kujawskiej Konrada³⁷. Posiadłości Boguszy rozsiane były na Mazowszu, Kujawach, ziemi dobrzyńskiej, łęczyckiej i na Pomorzu³⁸. Jak ustalił J. Bieniak, majątek jego obejmował co najmniej 25 wsi, z czego 17 leżało głównie na prawym brzegu Wisły na terytorium ówczesnych Kujaw wschodnich³⁹. Przez ponad 30 lat Bogusza skupiał w swoim reku palatynat Mazowsza, Łęczycy, Kujaw i w końcu powtórnie Łęczycy, a przejściowo także godność kasztelana krakowskiego⁴⁰. W latach 1228-1241 był wojewodą mazowieckim, zaś po krakowskim zamachu stanu został wojewodą krakowskim i w tym charakterze występował po opanowaniu Krakowa⁴¹, kilkakrotnie w 1243 r.⁴² nawet jeszcze po klęsce suchodolskiej (25 maja 1243 r.) jako kasztelan krakowski⁴³. Przy boku Konrada, w okresie jego zabiegów o Kraków w 1231 r. pojawił się jeszcze jeden przedstawiciel Doliwów, Wierciżer, wcześniej cześnik krakowski (1227-1228), a potem kasztelan żarnowski (1228-1229)⁴⁴.

J. Nowacki sugerował ochłodzenie w stosunkach Boguszy i księcia, do czego miała przyczynić się ostateczna przegrana ks. Konrada w walce o Kraków⁴⁵. Być może jakieś rozdzwienki związane z polityką małopolską księcia doprowadziły do ochłodzenia w kontaktach między Konradem a jego wojewodą, ale – jak zauważył B. Śliwiński – Bogusza po wycofaniu się Konrada z Małopolski objął kasztelanę spicymierską, a w ostatnich latach życia Konrada powrócił na województwo łęczyckie. Po śmierci Konrada w 1247 r. Bogusza przeniósł się na dwór syna Konrada Ka-

³⁷ J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w. (Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów)*, [w:] *Cracovia-Polonia-Europa*, Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w 65 rocznicę urodzin i 40-lecie pracy naukowej, red. K. Ożóg i in. Warszawa 1995, s. 230-231.

³⁸ J. Nowacki, *Bogusza*, PSB, t. 2, 1936, s. 217.

³⁹ J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w.*, s. 231.

⁴⁰ O karierze politycznej Boguszy B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo włocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, *Żapiski Historyczne* t. 49, 1984, z. 4, s. 6.

⁴¹ KDP, t. 1, nr 29 – 10.11.1241; KDM, t. 2, nr 421– 30.07.1242.

⁴² KDP, t. 2, nr 441, ZDM, t. 1, nr 430; KDM, t. 2, nr 419.

⁴³ KDP, t. 3, nr 20 – dokument z 4 sierpnia 1243 r.

⁴⁴ Kmog, nr 12; J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w.*, s. 230.

⁴⁵ J. Nowacki, *Bogusza*, PSB, t. 2, 1936, s. 217.

zimierza i po roku 1255 udało mu się odzyskać urząd wojewody łęczyckiego⁴⁶. Przez długi okres swej działalności jako wojewoda uczestniczył Bogusza we wszystkich ważniejszych sprawach swych książąt, w różnych wiecach, rokowaniach politycznych, aktach administracyjnych i zbrojnych wyprawach. Na zjeździe skaryszowskim w 1228 r. reprezentował interesy księcia Konrada⁴⁷; w 1231 r. był obecny przy układach Odrowążów z klasztorem cystersów w Mogilnie⁴⁸, w 1255 r. był arbitrem z ramienia Krzyżaków w sporach z księciem Kazimierzem o ziemię lubawską⁴⁹. Zręczny i doświadczony rzecznik polityki swych książąt powoływany był do rozwiązywania wszelkich istotnych zagadnień politycznych: pomorskich, pruskich i krzyżackich, małopolskich⁵⁰.

Na okres współpracy Konrada z Boguszą przypadło nasilenie kontaktów małopolsko-mazowieckich, kiedy po śmierci Leszka Białego uwidoczniła się ekspansywna polityka Konrada Mazowieckiego w kierunku południowym. W imieniu następcy Leszka, rocznego Bolesława, rządy próbowała sprawować jego matka Grzymisława, ale na przeszkodzie stanęły aspiracje Konrada Mazowieckiego i Władysława Laskonogiego. W marcu 1228 r. w Skaryszewie Grzymisława wydała dokument dla biskupstwa kujawskiego. Byli tam obecni książę Konrad Mazowiecki, który domagał się oddania mu opieki nad bratankiem oraz jego synowie: Kazimierz i Bolesław, biskup krakowski Iwo Odrowąż, biskup pruski Chrystian, wojewoda krakowski Marek Gryfita, wojewoda sandomierski Pakosław Awdaniec, wojewoda kujawski Arnold⁵¹. Jednak nie udało się Konradowi zyskać poparcia małopolskich możnych, którzy na czele z Odrowążami, Awdańcami i Gryfitami byli przeciwni rządowi władcy znanego z „ciężkiej ręki”. Władzę w Krakowie objął na mocy zjazdu w Cieni 5 maja 1228 r., zgodnie z wcześniejszą umową o wzajemnym dziedziczeniu, Władysław Laskonogi, a po jego śmierci Henryk Brodaty. Grzymisława otrzymała Sandomierz, ale wkrótce została z tego grodu usunięta przez Konrada, który zagarnął go, wprawdzie na krótko, dla swego syna Bolesława⁵². Konrad jednak uparcie dążył do opanowania Małopolski z Krakowem. Czynnikiem, który prawdopodobnie miał wpływ na zajęcie przez Konrada i jego syna Bolesława północnej części ziemi sandomierskiej było stanowisko rozsiedlonego w tej stronie rycerstwa. M. Łodyński na podstawie analizy dokumentów Konrada Mazowieckiego i jego syna dowodził, że po 1232 r. posiadał on północną część ziemi sandomierskiej (terytorium skrzyńskie i żarnowskie, radomskie po 1235)⁵³.

⁴⁶ B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie*, s. 6.

⁴⁷ KDM, t. 2, nr 395.

⁴⁸ Kmog, nr 12.

⁴⁹ *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887, nr 15, s. 81.

⁵⁰ J. Nowacki, *Bogusza*, PSB, t. 2, 1936, s. 217.

⁵¹ KDP, t. 1, nr 19; KDMaz, t. 1, nr 254.

⁵² J. Szymczak, *Udział synów Konrada I w realizacji jego planów politycznych*, Rocznik Łódzki t. 29, 1980, s. 15-16.

⁵³ M. Łodyński, *Stosunki w Sandomierskiem w latach 1234-1239*, Kwartalnik Historyczny t. 25, 1911, s. 18-19, 24-25; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, /dalej KDW/,

Lista świadków dokumentu spadkobierców Wisława, założyciela cystersów mogileńskich dla klasztoru w Mogilnie z 17 X 1231 r. pozwala zaobserwować, kto z ówczesnej elity politycznej popierał książęta mazowieckie w okresie walk o Małopolskę. W towarzystwie księcia Konrada i jego synów, Bolesława i Kazimierza, pojawiają się: Bogusza wojewoda mazowiecki, Krzesław wojewoda kujawski, Mściwój wojewoda wiślicki, Pakosław wojewoda i kasztelan sandomierski oraz jego współrodowiec Pakosław Starszy kasztelan wiślicki, Jakub kasztelan czechowski, Mirosław kasztelan małegojski, Wojek wojewoda łęczycki, Dierżykraj kasztelan lubelski i in.⁵⁴ W otoczeniu Konrada występują dwaj czołowi przedstawiciele małopolskiej elity – Pakosławowie z rodu Awdańców. Awdańcy związali się z elitą sandomierską wskutek sprawowania tu urzędów w okresie rządów Leszka (Pakosław Starszy był jego bliskim współpracownikiem), a od 1228 r. pozostawania w służbie rezydującej w Sandomierzu Grzymisławy⁵⁵. Obaj Pakosławowie (Starszy i Młodszy) z rodu Awdańców byli w omawianym okresie wojewodami sandomierskimi⁵⁶. Początkowo wydarzenia wskazują na zaistnienie rozłamu politycznego w tym rodzie⁵⁷. Konrad w 1230 r. skazał na wygnanie swoich przeciwników politycznych⁵⁸, m.in. wojewodę sandomierskiego Pakosława Starszego (po krótkim pobycie u księcia ruskiego dzięki Grzymisławie został kasztelanem wiślickim⁵⁹), zaś wojewodą sandomierskim uczynił Pakosława Młodszeo. Jednakże obaj przedstawiciele Awdańców w dokumentach Konrada występują zazwyczaj wspólnie⁶⁰, zaś Pakosław Starszy w świetle źródeł współpracował zarówno z Henrykiem Brodatym, jak i Konradem⁶¹, możliwe więc, że przede wszystkim reprezentował interesy Grzymisławy.

t. 1, nr 172 z 1234 r., KDP, t. 1, nr 27 (w dokumencie Bolesława Pakosław Starszy kasztelan żarnowski). Terytorium radomskie posiadał Bolesław Wstydlivy: 1233 r. – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński /dalej KDM/, t. 2, nr 407; 1235 r. – KDM, t. 2, nr 412. Już w 1237 r. Bolesław Konradowicz sprzedaje klasztorowi miechowskiemu wieś w terytorium radomskim w obecności kasztelana radomskiego Marka, KDM, t. 2, nr 414.

⁵⁴ Kmog, nr 12.

⁵⁵ Pakosława Starszego spotykamy w otoczeniu Grzymisławy w dokumentach: KDP, t. 1, nr 19 (1228), KDM, t. 1, nr 12, (1229), KDM, t. 1, nr 13 (1231).

⁵⁶ *Urzednicy malopolscy XII-XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990: *Pakosław Starszy do 1229 r.*, nr 960; *Pakosław Młodszy 1231-1241*, nr 961.

⁵⁷ B. Włodarski (*Polityczne plany Konrada I Mazowieckiego*, Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu t. 76, 1971, s. 37) sugerował, że Pakosław Starszy pozostał z Grzymisławą i Bolesławem, a Młodszy przeszedł do obozu Konrada.

⁵⁸ O wygnanych wielmożach wspomina Grzymisława, KDM, t. 2, nr 401.

⁵⁹ *Urzednicy malopolscy*, nr 1070.

⁶⁰ Wg J. Bieniaka (*Pakosław Starszy*, s. 37-42, *Pakosław Młodszy*, s. 42-43, [w:] PSB, t. 25) obaj współpracowali z Konradem.

⁶¹ Obaj Pakosławowie widnieją na liście świadków sfalszowanego przez Krzyżaków dokumentu kruszwickiego z VI 1230 r. (ZDMaz, t. 1, nr 295); Pakosław Starszy występuje na dokumencie Konrada z tego roku (ZDMaz, t. 1, nr 296); zarówno Pakosław Starszy, jak i Młodszy znajdują się w otoczeniu Konrada w 1231 r. (Kmog, nr 12); Pakosław Starszy 9 IX 1232 r. nadaje wieś „Udorz” klasztorowi w Miechowie w obecności Konrada i jego syna Bolesława (KDM, t. 2, nr 404); już 31 X 1232 r. Henryk Brodaty potwierdza nadanie tej wsi (KDM, t. 2, nr 406); w 1235 r. występuje na dokumencie Henryka Brodatego (Kmog, nr 13); w 1237 r. występuje na dokumencie Bolesława Konradowicza (KDM, t. 1, nr 363) „*Pachoslaus senex, de Sarnoe castellanus*”.

Wśród świadków dokumentu Pakosława Młodszego z 1233 r., wystawionego w Skaryszewie, gdzie poświadczał on sprzedaż części dóbr we wsi Dzierzkówce pod Radomiem przez Sulisława, kanonika sandomierskiego klasztorowi w Miechowie, występują stronnicy Konrada związani z Pakosławem, m.in. kasztelan radomski Marek, kasztelan wojnicki Sąd⁶².

Do wpływowych stronników Konrada należał także Mściwój, znany możnowładca działający głównie na terenie Małopolski i ziemi łęczyckiej. Zdaniem J. Bieniaka był on po kądzieli spokrewniony z Pakosławem Starym z Awdańców, który przez wiele lat stał na czele jednego z dwóch najpotężniejszych stronnictw w Małopolsce⁶³. Część historyków zaliczała Mściwoja do rodu Lisów⁶⁴. F. Sikora natomiast, na podstawie analizy posiadłości rodu Pobogów, głównie w XIV w., oraz powiązań pomiędzy poszczególnymi przedstawicielami rodu doszedł do wniosku, że komes Mściwój należał do rodu Pobogów i to ten ród w XIII w. odgrywał ważną rolę polityczną w Małopolsce i dzielnicach centralnej Polski⁶⁵. Dobra rodu Pobogów, podobnie jak Lisów, rozmieszczone były w ziemiach: krakowskiej, sandomierskiej, łęczyckiej i sieradzkiej. Posiadali oni włości w pobliżu stołecznych grodów (Krakowa, Łęczycy, Sandomierza) i innych ważnych ośrodków (np. kasztelańskiego Wojnicza)⁶⁶.

Mściwój został wymieniony jako jeden z trzech świeckich możnowładców obok wojewody krakowskiego i sandomierskiego na przywilejach Laskonogiego, wystawionych w 1228 r. w Cieni⁶⁷. Później był kasztelanem wiślickim⁶⁸ wojewodą wiślickim⁶⁹, w latach 1234-1235 piastował urząd kasztelana oświęcimskiego⁷⁰, w 1239 r. był jako wojewoda łęczycki na zjeździe Grzymisławy i Bolesława Wstydliwego z Konradem Mazowieckim w Przedborzu⁷¹. Mściwój związał się po śmierci Leszka począt-

⁶² KDM, t. 2, nr 407.

⁶³ J. Bieniak, *Pakosław Stary*, PSB, t. 25, 1980, s. 38-42.

⁶⁴ Mściwoja do Lisów zaliczył J. Bieniak *Rody rycerskie jako czynnik struktury społecznej w Polsce XIII – XIV w. (Uwagi problemowe)*, [w:] *Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego*, red. H. Łowmiański, Wrocław 1973, s. 176 oraz B. Śliwiński, *Mikołaj Mściwujowic*, s. 78-79, który jednak ostatecznie przyjął ustalenia F. Sikory o przynależności Mściwoja do Pobogów. B. Śliwiński, *Lisowie Krzelowscy w XIV i XV w. i ich antenaci*, Gdańsk 1993, s. 11, przypis 1. Tenże, *Ród Lisów. Problem pochodzenia wojewody krakowskiego Mikołaja i biskupa krakowskiego Pelki*, [w:] *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla i J. Wroniszewskiego, Toruń 1987, s. 34.

⁶⁵ F. Sikora, *O rzekomej dominacji politycznej Lisów w Małopolsce w XIII w., czyli kilka uwag o rodzie Pobogów*, *Studia Historyczne* t. 26, 1983, s. 3-28.

⁶⁶ Tamże, s. 26-27.

⁶⁷ KDCK, t. 1, nr 19, 20.

⁶⁸ *Urzednicy malopolscy*, nr 1069.

⁶⁹ *Urzednicy malopolscy*, nr 1116.

⁷⁰ *Urzednicy malopolscy*, s. 349.

⁷¹ KDP, t. 1, nr 28; KDW, t. 1, nr 221; KDM, t. 2, nr 417. W Przedborzu 9 lipca 1239 r. Bolesław Wstydlivy książę sandomierski zatwierdza dla klasztoru sulejowskiego wieś Kępno. Wśród świadków pojawiają się Wisław biskup krakowski, Pakosław wojewoda sandomierski, Mściwój wojewoda łęczycki, Pakosław wojewoda wiślicki, Jakub kasztelan sandomierski, Tomasz kasztelan łęczycki, Zdzisław kasztelan małogojski, cześnik Michał, sędzia Mikołaj, Prandota prepozyt kielecki, podkanclerzy Piotr.

kowo z Grzymisławą, a nawet z Henrykiem Brodatym, później przeszedł na stronę Konrada. Około 1241 r. został wprowadzony przez Konrada na stanowisko wojewody krakowskiego, po 1243 r. powrócił na stanowisko wojewody łęczyckiego⁷². Dopiero śmierć Konrada w końcu 1247 r. i pacyfikacja stosunków politycznych umożliwiły mu powrót do Małopolski, gdzie otrzymał w 1248 r. kasztelanię wiślicką, którą zachował do śmierci (ok. 1250-52)⁷³. Przebieg kariery Mściwoja wyraźnie wskazuje na jej uwarunkowania polityczne, związane przede wszystkim z rywalizacją o tron krakowski między książętami, a także na jego pochodzenie z możnowładczej rodziny odgrywającej poważną rolę nie tylko w Małopolsce, lecz także w dzielnicach centralnej Polski, co mogło wpływać na jego postawę polityczną. Według T. Lalika przodkowie Mściwoja i jego brata Gumberta pojawili się w Małopolsce w czasach Kazimierza Sprawiedliwego, który dążąc do związania Mazowsza i ziemi łęczyckiej z Małopolską osiedlił tutaj swoich stronników⁷⁴.

Kolejnym możnowładcą małopolskim występującym w tym okresie w otoczeniu książąt mazowieckich jest Dzierżykraj z rodu Rawitów, syn Goworzyka, wpływowego wielmoży z czasów małoletniości Leszka Białego. J. Wroniszewski pod względem terytorialnym uznał Rawiczów za ród małopolsko-mazowiecki. Ich orientację polityczną określało sandomiersko-mazowieckie pochodzenie rodu. Uzyskiwali urzędy od książąt z linii Kazimierza Sprawiedliwego⁷⁵. Dzierżykraj na dworze Leszka występował od 1217 r. W opinii Z. Kozłowskiej-Budkowej możliwe, że był bratem kasztelana krakowskiego Ostasza⁷⁶. Około 1223-1224 r. jako jeden z opiekunów synów Krystyna Piotrowicza sprzedał wieś biskupowi Chrystianowi⁷⁷. Zdaniem Z. Kozłowskiej-Budkowej związki rodowe wiązały go z ziemiami Konrada Mazowieckiego, dlatego prawdopodobnie od 1230 r. lub wcześniej przeszedł do obozu tego księcia i w 1231 r. z jego ramienia był kasztelanem lubelskim⁷⁸. W tym roku umarł, prawdopodobnie bezpotomnie⁷⁹.

Konrada popierał też ród Starżów, posiadający dobra zarówno w Małopolsce, jak i na Mazowszu oraz w ziemi łęczycko-sieradzkiej⁸⁰. Poparcie Żegoty z Morawicy dla Konrada przesądziło o zdobyciu przez niego Krakowa przed 10 VII 1241 r. Pro-mazowiecką postawę Starżów potwierdza wyniesienie Śmiła, syna Żegoty, do god-

⁷² F. Sikora, *O rzekomej dominacji politycznej*, s. 5.

⁷³ Kariere przedstawił T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII w. i początek XIII w.*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* t. 20, 1956, s. 653-659.

⁷⁴ T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy*, s. 656-657.

⁷⁵ J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszawice i Grotowice*, *Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu* t. 85, 1992, z. 1, s. 172-173.

⁷⁶ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżykraj*, PSB, t. 6, s. 166. Zdaniem wydawców *Urzędników małopolskich* (s. 329) to twierdzenie nie jest poparte żadnymi dowodami.

⁷⁷ *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kurasiowa, t. 1, Wrocław 1962, /dalej ZDM/, nr 230. Zob. B. Śliwiński, *Krystyn Piotrowic w niewoli pruskiej*, s. 243-249.

⁷⁸ Kmog, nr 12.

⁷⁹ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżykraj*, PSB, t. 6, s. 166.

⁸⁰ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 51, 66-67, 84, 89, 91.

ności łowczego krakowskiego (1242-1243), jak również pobyty Konrada w dobrach tego rodu⁸¹. Również ich krewni Sułkowice (Sieciech, Żegota, Gołuch i Andrzej) po śmierci Leszka Białego zazwyczaj przebywali u boku Konrada Mazowieckiego⁸². Wielu przedstawicieli rodu sprawowało urzędy na dworze Konrada⁸³.

Konradowi poparcia udzielili ostatecznie również Odrowążowie, którzy początkowo opowiedzieli się za Laskonogim, a później Henrykiem Brodatym. Prawdopodobnie oprócz walki z Gryfitami, stronnikami Henryka, chodziło też o dobra położone przy granicy ziem Konrada⁸⁴. Nie wystąpili oni jednak jednomyślnie jako ród⁸⁵. Po opanowaniu przez Konrada Mazowieckiego części Małopolski, w 1229 r. na stronę Konrada przeszedł Dobiesław, syn Wisława, stryjecznego brata biskupa krakowskiego Iwona z rodu Odrowążów, kasztelan małegojski (1224-48)⁸⁶, następnie zawichojski (1229)⁸⁷, dotychczas wierny stronnik Leszka i wdowy po nim (wiece w Korytnicy – 1224⁸⁸, Skaryszewie – III 1228⁸⁹ i nad Pilicą – 1229⁹⁰), który ostatecznie utracił kasztelaninę zawichojską⁹¹. Zdaniem B. Śliwińskiego jednak niewłaściwa jest identyfikacja Dobiesława z kasztelanem małegojskim i zawichojskim Dobieszem, gdyż wspomnianego urzędnika źródła określają jako Dobiesza, zaś Dobiesław w dokumentach prywatnych z 1222, 1231 i 1236 występuje pod pełnym brzmieniem imienia⁹². Jego zdaniem był on podsędkiem u boku Leszka Białego⁹³. W 1231 r. w obecności obydwu książąt Konrada I i jego syna Bolesława zrzekł się wraz ze swymi stryjecznymi braćmi Szawłem i Sądem oraz innymi współrodowcami prawa bliższości do miejscowości: Mogiła, Prandocin, Mikułowice, nadanych przez Iwona klasztorowi w Mogilnie w zamian za otrzymane wcześniej Końskie z 6 wsiami⁹⁴.

Do stronników Konrada przez pewien czas należał także Sąd syn Dobiesława (w dokumencie Konrada z 1243 r. został określony jako *palatinus de Zarnow*)⁹⁵. Sąd był potomkiem Prędoty Starego, protoplasty Odrowążów, synem Dobiesława, bratankiem biskupa krakowskiego Iwona. Po śmierci tego biskupa od początku lat trzy-

⁸¹ Tamże, s. 53-54.

⁸² Tamże, s. 50-51.

⁸³ Tamże, s. 52.

⁸⁴ K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 74.

⁸⁵ Nie wszyscy Odrowążowie byli zwolennikami Konrada, np. Sądek z Chodczy znalazł się po objęciu rządów w Małopolsce przez Konrada po najeździe tatarskim wśród opozycjonistów, których Konrad kazał uwięzić. K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 75.

⁸⁶ *Urzednicy malopolscy*, nr 615.

⁸⁷ *Urzednicy malopolscy*, nr 1050.

⁸⁸ KDM, t. 1, nr 10.

⁸⁹ KDM, t. 1, nr 11.

⁹⁰ KDM, t. 1, nr 12; ZDMaz, t. 1, nr 273.

⁹¹ K. Małeczyński, *Dobiesław*, PSB, t. 5, s. 233.

⁹² B. Śliwiński, *Krag*, s. 51.

⁹³ Tamże, s. 52.

⁹⁴ Kmog, nr 12.

⁹⁵ KDM, t. 2, 423; *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. W. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875 /dalej Ktyn/, nr 18.

dziestych wszedł do przywódczej grupy wśród Odrowążów, wpływając na ich orientację polityczną. Odrowążowie znaleźli się teraz w obozie Konrada. Zdaniem K. Górskiego chodziło o dobra położone nad granicą jego ziem. Po porażce Konrada w walce z Henrykiem Brodatym Sąd znalazł się w otoczeniu Bolesława Konradowicza jako kasztelan żarnowski⁹⁶. We wrześniu 1231 r. wraz z krewniakami był wśród rycerstwa sandomierskiego pod Smardzewicami w obozie Konrada Mazowieckiego podczas jego próby zajęcia ziemi krakowskiej⁹⁷. Jesienią 1232 r., gdy Odrowążowie poparli Henryka Brodatego, Sąd objął swój pierwszy urząd – kasztelanię wojnicką (przed lutym 1233)⁹⁸. W 1235 r. wziął udział w wyprawie książąt polskich i pomorskich do Prus⁹⁹. Uzyskał wtedy od Henryka Brodatego, zwolnienie Prędocina od stróży¹⁰⁰. W dokumencie z 10 VII 1241 r. komes Sąd w obecności Konrada Mazowieckiego, jego synów i licznych dostojników zrzekł się pretensji do wsi Brzeżno w Sieradzkim, należącej do premonstrantek z Dłubni¹⁰¹. Zdaniem J. Wroniszewskiego pogląd o przynależności Sąda do stronnictwa Konrada w okresie sprawowania w Małopolsce władzy przez Henryka Brodatego oraz Henryka Pobożnego jako przyczynie utraty urzędu wydaje się mało prawdopodobny¹⁰². W falsyfikacie z 25 VIII 1243 r. pojawił się w dokumencie Konrada wojewoda żarnowski Sąd¹⁰³. W opinii K. Górskiego Sąd Dobiesławowic występował nadal w otoczeniu księcia mazowieckiego w 1243 r. na zjeździe nad Mirawą¹⁰⁴, bowiem jego dobra były w dzielnicy Konrada¹⁰⁵, zaś dopiero po bitwie pod Suchodołem pojawił się jako stronnik Bolesława Wstydlwego (objął kasztelanię wiślicką¹⁰⁶). B. Śliwiński uważał, że Sąd już pod Suchodołem znalazł się w obozie Bolesława Wstydlwego, na co wskazywać miałyby uwięzienie jego syna Sąda w 1242 r. w związku z opozycją, jaką przygotowywano przeciwko Konradowi w Krakowie¹⁰⁷. 15 lipca 1242 r. w przywileju dla klasztoru tyńckiego świadkował również wojewoda czerski Sąd¹⁰⁸. A. Kasperowicz zidentyfikował go z kasztelanem wiślickim Sądem, występującym 30 VI 1244 r. i wojewodą sandomierskim poświadczonym 30 marca 1246 r.¹⁰⁹ B. Śliwiński przypuszczał, iż Sąd mógł nie sprawować urzędu wojewody żarno-

⁹⁶ K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 74.

⁹⁷ J. Wroniszewski, *Sąd*, PSB, t. 35/3, z. 146, s. 373.

⁹⁸ KDM, t. 2, nr 407.

⁹⁹ K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 74.

¹⁰⁰ Kmog, nr 13.

¹⁰¹ *Dokumenty klasztoru PP Norbertanek w Imbramowicach*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948, nr 3.

¹⁰² J. Wroniszewski, *Sąd*, PSB, t. 35/3, z. 146, s. 373.

¹⁰³ KDM, t. 2, nr 423; KDP, t. 3, nr 20.

¹⁰⁴ KDM, t. 2, nr 423 – dokument Konrada dla klasztoru w Staniątkach.

¹⁰⁵ K. Górski, *Ród Odrowążów*, s. 75.

¹⁰⁶ KDM, t. 1, nr 26.

¹⁰⁷ B. Śliwiński, *Krag krewniaczy biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża*, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Historia nr 14, 1984, s. 58-59.

¹⁰⁸ Ktyn, cz. 1, nr 18: *Sudo, palatinus de Cyrnsko*.

¹⁰⁹ KDMaz., nr 451, 468; A. Kasperowicz, *Najdawniejsza przynależność terytorialna Mazowsza południowego*, Przegląd Historyczny t. 76, 1985, s. 29.

wieckiego, bowiem w falsyfikacie pomyłkowo mógł pojawić się Żarnowiec zamiast Czerska¹¹⁰. W 1245 r. awansował na województwo sandomierskie¹¹¹. W końcu 1248 r. dowodził wspólnie z kasztelanem lubelskim Siegniewem oddziałem wojsk Bolesława Wstydlwego, posiłkujących wyprawę książąt ruskich Daniela i Wasylka na Jaćwin-gów¹¹². Około 1253 r. awansował na kasztelanię krakowską¹¹³.

Być może za Konradem Mazowieckim przybyli do Małopolski przedstawiciele rodów, które większą rolę polityczną odegrały w drugiej połowie XIII w., np. przodkowie Półkozów. Rozmieszczenie ich dóbr, głównie wzdłuż granicy między województwem krakowskim i sandomierskim, pozwala przypuszczać, że pochodzenie tych majątków mogło wiązać się z akcją osadniczą podjętą nad Nidą i Nidzicą przez Konrada Mazowieckiego w dobie walk o tron krakowski w latach 1230-31¹¹⁴. Kiedy Konrad objął władzę w Krakowie, w celu utwierdzenia swej pozycji w tej dzielnicy osadzał tam także Wierzbowców-Radwanów¹¹⁵.

Konrad po przegranej bitwie pod Suchodołem, stoczonej w 1243 r. z Bolesławem i możnowładztwem krakowskim pod dowództwem Klemensa z Ruszczy, nie zaprzestał starań o Kraków, trudno jednak wskazać, kto w tym okresie sprzyjał mu w Małopolsce. Jeszcze w 1243 r. wyprawiał się na ziemię krakowską i w okolice Kielc, wciągając książąt ruskich do wypraw na Lublin, ostatecznie dotarł aż pod Kraków. Myśl o opanowaniu Krakowa kierowała nim do końca życia (zmarł 31 VIII 1247 r.)¹¹⁶.

Konrad chciał zdobyć tron krakowski i opanować większość ziem Polski oraz przyłączyć Prusy. Nie osiągnął żadnego z tych celów. Zwłaszcza z bezwzględny wręcz uporem, wszelkimi sposobami (ciągłe wojny, spiski), dążył do opanowania Małopolski, a właściwie Krakowa, synonimu władzy zwierzchniej. Jego obsesyjna ambicja opanowania tronu krakowskiego i osiągnięcia wypływających stąd przywilejów doprowadziła do zaniedbań w polityce pruskiej, m.in. książę, zajęty sprawami małopolskimi, nie docenił siły i przebiegłości Zakonu Krzyżackiego i w konsekwencji pozostawił mu całkowitą swobodę w podboju Prus. Wydarzenia sugerują, że mazowieccy doradcy Konrada mogli zauważać to niebezpieczeństwo. Z pewnością nie zgadzali się z książęcą polityką, o czym najdobitniej świadczy postępowanie księcia wobec nich, zaś ówczesna sytuacja na ziemiach polskich sugeruje, że przyczyną nieporozumień mogła być m.in. małopolska polityka Konrada. W państwie Konrada, rządzonym w sposób wybitnie autorytarny, nie było miejsca dla wyróżniających się osobowości spośród możnowładztwa. Taką osobą był niewątpliwie wojewoda Krystyn – zgładzony na polecenie księcia. Kolejny wojewoda Arnold został odsunięty przez Konrada akurat w okresie intensywnych starań księcia o Kra-

¹¹⁰ B. Śliwiński, *Krąg krewniaczy*, s. 55.

¹¹¹ *Urzednicy malopolscy*, nr 963.

¹¹² *Ipatevskaja letopis*, [w:] *Polnoje sobranje russkich letopisjej*, Petersburg 1908, t. 2, s. 810.

¹¹³ *Urzednicy malopolscy*, nr 120.

¹¹⁴ M. Friedberg, *Rozsiedlenie*, s. 88. Zob. A. Sochacka, *Problemy genealogii Półkozów Czyżowskich*, [w:] *Ludzie i herby w dawnej Polsce*, red. P. Dymmel, Lublin 1995, s. 12-14.

¹¹⁵ A. Gieysztor, *Trzy stulecia*, s. 127.

¹¹⁶ B. Włodarski, *Polityczna*, s. 52-53.

ków. Czasowe przeniesienie kolejnego wojewody – Boguszy po klęsce w 1243 r. na niższe urzędy również może sugerować niesnaski na tle krakowskiej polityki. Także dostojnicy kościelni, w innych dzielnicach odgrywający na fali reformy wewnętrznej znaczącą rolę polityczną, w państwie Konrada musieli liczyć się z bezwzględnością księcia (przykładem kanonik płocki Jan Czaplą, w 1239 r. z rozkazu Konrada poddany torturom i zamordowany). W kontekście sposobu sprawowania rządów („rządy twardej ręki”) trudno jednoznacznie stwierdzić, jak szersze kręgi możnych mazowieckich odbierały politykę małopolską księcia, ponieważ książę natychmiast niszczył wszelkie oznaki niezadowolenia. Mazowieccy panowie mieli więc znacznie mniejszą możliwość wpływania na bieg spraw państwowych tego czasu niż w Wielkopolsce, a zwłaszcza w Małopolsce. Postępowanie Konrada Mazowieckiego wobec możnych, którzy w jakiś sposób mu się narazili, jest najlepszym dowodem znikomej niezależności możnowładztwa mazowieckiego. Tym bardziej, że wojewodów Krystyna, Arnolda i Boguszę należałoby zaliczyć do ogólnopolskiej elity politycznej.

Można jednak wskazać stronników Konrada w okresie walki o tron krakowski w latach 1228-1243 spośród możnych związanych przez urzędy i posiadłości z Małopolską. Wśród stronników Konrada Mazowieckiego znaleźli się możni posiadający dobra na granicy małopolsko-mazowieckiej bądź też przyciągnięci przez swoich współrodowców, ewentualnie zwabieni perspektywą urzędów, posiadłości. Wyraźnie są podziały wśród małopolskich możnych na tle stosunku do dążeń Konrada.